

Напряом 5. Трудове право; право соціального забезпечення

Шлапко Т. В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права

Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету

м. Суми, Україна

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ПРАВОМОЧНОЇ ОСОБИ У ПЕНСІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ ПО ІНВАЛІДНОСТІ

Правомочний суб'єкт у пенсійних правовідносинах по інвалідності наділяється певним правовим статусом, особливості якого будуть визначатися видом пенсії, а саме – пенсії по інвалідності, на яку виникло право у фізичної особи. Значення такого елемента правового статусу, як пенсійна правосуб'єктність, полягає в тому, що вона виступає критерієм віднесення того або іншого суб'єкта права виключно до виду суб'єктів пенсійного права і є запорукою стабільності його правового статусу.

Автор притримується думки науковців, що вважають пенсійну правосуб'єктність цілісним явищем, яке складається з правоздатності та дієздатності, і характеризується як здатність бути носієм пенсійних прав та обов'язків [1, с. 31]. Хоча в теорії також має місце позиція, згідно якої деліктоздатність є окремим елементом правосуб'єктності [2, с. 386], однак щодо негативної юридичної відповідальності, то у загальному – це закріплений у законодавстві і забезпечений державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних цінностей, що йому належали [3, с. 149], негативних наслідків, а здатність нести обов'язки і є, по суті, дієздатністю особи. Виконання такого обов'язку, на нашу думку, можливе як у формі активних дій (добровільно чи примусово), так і у формі бездіяльності (неперешкоджання здійсненню стягнення). Отже, пенсійну деліктоздатність, тобто здатність особи

нести юридичну відповідальність за скоєні правопорушення в сфері пенсійного забезпечення, логічно вважати складовою частиною пенсійної дієздатності.

З приводу правоздатності можна сформулювати такі найбільш важливі наукові позиції: 1. Пенсійна правоздатність як здатність особи мати права та обов'язки виникає у неї з моменту народження і припиняється у момент її смерті [4, с. 46; 5, с. 252; 1, с. 31]. З аналізу цих поглядів випливає, що галузева соціально-забезпечувальна правоздатність нічим не відрізняється від загальної, існує рівна і єдина правоздатність для участі в правовідносинах будь-якої галузі права, отже, пенсійною правоздатністю наділяється будь-яка особа, а пенсійну як спеціальну взагалі виділяти немає сенсу. Але ми не підтримуємо цю позицію.

2. Правоздатність поділяється на загальну, галузеву та спеціальну [6, с. 487], або ж на загальну і галузеву, а галузева в свою чергу поділяється на загальногалузеву та спеціальногалузеву [7, с. 135–136]. Обґрунтовується також виділення не лише спеціальної, а і видової та підвидової правоздатності [8, с. 88].

Узагальнюючи результати наукових досліджень, слід враховувати, що правоздатність – це не фактичне правоволодіння, не кількісна характеристика прав [9, с. 41], не сукупність прав та обов'язків, носієм яких може бути особа [10, с. 30], не так зване «право на право» [6, с. 485], не стадія його розвитку [11, с. 153], оскільки правоздатністю є така специфічна властивість суб'єкта права, яку можна вважати передумовою набуття не тільки прав, а й обов'язків, принциповою можливістю їх мати, передумовою виникнення правовідносин, а не їх змістом.

Загальна правоздатність є рівною для всіх осіб незалежно від статі, національності, походження, майнового стану та інших чинників [2, с. 386], абстрактною [12, с. 188], універсальною та всезагальною [6, с. 486]. Вік, фізичний та психічний стан не впливає на загальну правоздатність, тобто потенційно будь-яка особа може стати носієм всіх прав та обов'язків, передбачених діючим законодавством. Правоздатність як можливість мати права та обов'язки в тих чи інших галузях права називається галузевою, причому особи будуть володіти різною правоздатністю залежно від характеру, специфіки елементів правовідносин різної галузевої належності. Досить слушно Р. І. Іванова зазначає, що загальна

правоздатність є лише передумовою володіння галузевою правоздатністю, а під галузевою правоздатністю слід розуміти гарантовану державою бланкетну (загальну) можливість мати права і нести обов'язки у соціально-забезпечувальних правовідносинах будь-якого виду і є невід'ємною соціально-юридичною властивістю громадян у праві соціального забезпечення [8, с. 85].

Виникнення правоздатності у правомочного суб'єкта у сфері пенсійного забезпечення по інвалідності пов'язується з початком суспільно корисної діяльності [13, с. 39] чи настанням об'єктивних підстав для одержання пенсії [8, с. 88–90]. Перша думка мала вагоме значення, коли однією з підстав виникнення пенсійних правовідносин був трудовий стаж особи, а оскільки особа за загальним правилом могла працювати з досягненням 16 років, то і здатність мати пенсійні права до 16 років виникнути не могла. Для пенсійного забезпечення деяких категорій осіб стаж роботи, а іноді і факт перебування на певній посаді є важливим, але на сьогодні це означає, що у випадку відсутності таких умов у особи виникає право на пенсію за загальним законодавством.

Отже, враховуючи ці думки, вважаємо, що крім загальної правоздатності, мова може йти про галузеву (соціально-забезпечувальну) та міжгалузеву, а галузеву можна поділити на універсальну та спеціальну. У пенсійних правовідносинах по інвалідності вона буде спеціальною і виникає з моменту набуття статусу застрахованої особи у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. З аналізу Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. випливає, що застрахованими є особи з 16 років, та у виняткових випадках – з 14, якщо працюють на умовах трудового договору та інших умовах, передбачених законодавством, а також особи, які з 16 років беруть добровільну участь у солідарній пенсійній системі (ст. ст. 11, 12). Раніше настання такого юридичного факту у особи не виникає ні самого права на пенсію по інвалідності, ні можливості мати це право. Співвідношення між правоздатністю і суб'єктивним пенсійним правом таке, що абстрактна можливість мати право (правоздатність) перетворюється на наявність суб'єктивного права за певних умов через юридичний факт – настання інвалідності.

Другим елементом правосуб'єктності є пенсійна дієздатність, виникнення якої у правомочної особи у сфері пенсійного забезпечення по інвалідності пов'язується з досягненням певного віку [4, с. 46; 5, с. 256] або з моментом виникнення права на відповідний вид забезпечення [8, с. 95; 1, с. 31]. На нашу думку, дієздатність особи у пенсійних правовідносинах по інвалідності можна вважати спеціальною, адже особи, будучи з настанням відповідного віку суб'єктом пов'язаних з пенсійними, супутніх правовідносин по державному страхуванню, тільки за умови набуття статусу інваліда (що свідчить про виникнення права на пенсію), можуть своїми діями набувати право на пенсію по інвалідності. І з цього ж моменту виникає дієздатність. Умови настання дієздатності передбачені пенсійним законодавством та диференціюються в залежності від виду пенсійних правовідносин. Вона не визначається початком і періодом суспільно-корисної діяльності, чи перебуванням на певній посаді. Наявність певного, визначеного пенсійним законом страхового стажу на сьогодні не слід вважати умовою для виникнення права на пенсію по інвалідності та дієздатності, адже за умов пенсійної реформи у випадку недостатності строку страхового стажу дозволяється в добровільному порядку здійснити відповідну доплату, і тоді вже виникнуть пенсійні правовідносини. Однак слід зауважити, що дієздатність пов'язується із вольовим та інтелектуальним моментами, тому її обсяг в праві пенсійного забезпечення залежить у тому числі і від цивільної дієздатності. Так, якщо особа визнана недієздатною в судовому порядку внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу нездатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними (ч. 1 ст. 11 ЦКУ), то вона буде недієздатною і у пенсійних правовідносинах, оскільки критерієм наявності дієздатності є саме здатність своїми власними діями набувати права та нести обов'язки. Таким чином, в складі правосуб'єктності правомочної особи правоздатності відведена визначальна роль, оскільки, якщо особа неправоздатна, то ні про які свої дії для реалізації пенсійних прав не може бути і мови. А повна дієздатність в цивілістичному розумінні не є обов'язковою умовою для реалізації права на пенсію по інвалідності, адже воно може бути реалізовано через представника.

Література:

1. Синчук С. М. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. / С. М. Синчук, В. Я. Бурак; за ред. Синчук С. М. – К. : Знання, 2003. – 306 с.
2. Скакун О.Ф. Теория государства и права: учебник для вузов / О. Ф. Скакун; Университет внутренних дел. – Х. : Консум, 2000. – 704 с.
3. [Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. – Видання 5-те, зі змінами. – К. : Атіка. – 2001. – 176 с.](#)
4. Фогель Я. М. Право на пенсию и его гарантии / Я. М. Фогель. – М. : Юридическая литература, 1972. – 180 с.
5. Сташків Б. І. Теорія права соціального забезпечення : навч. посіб. / Б. І. Сташків. – К. : Знання, 2005. – 405 с.
6. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – 672 с.
7. Полупанов М. И. Субъекты советского права социального обеспечения / М. И. Полупанов // Сборник научных трудов: Развитие трудового права и права социального обеспечения в современный период. – М. : ВЮЗИ, 1986. – С. 128–136.
8. Иванова Р. И. Правоотношения по социальному обеспечению в СССР : монография / Р. И. Иванова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1986. – 176 с.
9. Пхаладзе Б. В. Юридические формы положения личности в советском обществе / Б. В. Пхаладзе. – Тбилиси : Мецниереба, 1969. – 86 с.
10. Мицкевич А. В. Субъекты советского права / А. В. Мицкевич. – М. : Гос. изд. юрид. лит., 1962. – 212 с.
11. Ямпольская Ц. А. Общественные организации в СССР / Ц. А. Ямпольская. – М. : Наука, 1972. – 216 с.
12. Общая теория права и государства : учебник / [Афанасьев В. С., Герасимов А. П., Гойман В. И. и др.]; под ред. В. В. Лазарева. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юристъ, 1996. – 472 с.
13. Тучкова Э. Г. Общие вопросы советского пенсионного права : учебное пособие / Э. Г. Тучкова; ВЮЗИ. – М. : ВЮЗИ, 1986. – 79 с.